

MİMARLIK GELENEĞİMİZ ÜZERİNE GENEL DÜŞÜNCELER *

Metin SÖZEN

1. Tarihsel Gelişim Sürecinde Mimarlığımızın Bazı Temel Özellikleri

Türklerin çok değişik koşullar, değişik kültür çevreleri içinde, uzun zaman aralığında oluşturduğu sanat ve mimarlık ortamını konu edinirken, bazı önemli noktaları tartışmakta yarar vardır. Bu aynı zamanda Türklerin yarattığı sanatı, mimarlığı daha sağlıklı bir biçimde değerlendirmeye, düne kadar geçerli yargıları gözden geçirmeye olanak sağlar.

Çok genel çizgiler içinde de olsa sanat ve mimarlığın zaman içindeki akışını izleyen böylesi denemelerde, sorun niteliği taşıyan bazı noktalara kısa da olsa değinmek gerekir. Bunların başında Türk kültür ve sanatının çok değişik coğrafyalarda, birbiriyle ilişkili veya bağımsız bir gelişim çizgisi sürdürmüş olması sorunu gelmektedir. Bu tür bir ortam her ulusun geçmişinde sık görülür bir durum değildir. Ulusların büyük bir bölümünde bu tür bir ortama rastlanmamakta, yaratılan kültür ve sanatla, yaşadıkları coğrafya arasında büyük bir eşdeşlik dikkati çekmektedir. Bu sık rastlanmayan koşullara rağmen Türklerin, hangi çevrede, hangi etkiler altında, hangi ilişkiler düzeni içinde olursa olsun güçlü bir biresime (senteze) ulaştıklarını saptamak gene de mümkündür. Yalnız mimarlık ürünleri bile adım adım incelendiğinde bu durum kanıtlanabilmekte, belirli bir sürekliliğin varlığı gözlenebilmektedir.

Türklerin oluşturduğu kültür ve sanat tümüyle gözden geçirilince, iki önemli dönemin varlığı sezilir. Bunlardan birincisi, Türklerin İslâm kültür çevresi içine girmeden önceki ürettikleridir. Bu aşamada iki yönlü bir gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan birincisi göçebelerin, yerleşmemiş grupların sanatıdır. Orta Asya'nın göçebe kültürü ayrıntılı olarak incelendiğinde, özel-

* Bu yazı, yazarın son çalışmalarından özetlenmiştir.

likle bu tür kültürün yaratılmasında, bir bütünlüğe ulaştırılmasında, Türklerin diğer etnik gruplar yanındaki katkıları artık saptanmış bulunmaktadır. Göçebelere olduğu gibi, Orta Asya'nın Doğu-Batı dünyasını birbirine bağlayan büyük kervan yolları üzerinde yerleşmiş Türklerin, bu coğrafyada gelişen sanat ve mimarlığa büyük katkıları vardır. Bu kültürün Doğu'dan Batı'ya, özellikle İslâm kültürüne akışını sağlamada gene Türklerin önemli rolünü, İslâm sanatının ayrıntılı incelemesi ortaya koymaktadır. Özellikle İslâm öncesi dönemde Asya'da Hunlar, Göktürkler, Uygurlar eliyle üretilenler, geneli görmeye önemli ipuçları vermektedir. Roma ve Bizans elçilerinin, Göktürk Kağanı ve Atilla tarafından çadır-saraylarda kabul edilmeleri, ayrıca Fergana'da Göktürkler'in son dönemlerinde yapılan, 11. yüzyıla kadar süren Karluk kenti Aktepe'de havuzlu bir saray kalıntısının varlığı, değişik coğrafyalardaki gelişmelerin aşamalarını saptamamıza - sınırlı da olsa - olanak sağlamaktadır. Uygurlar döneminden ise, mimarlık tarihi açısından ilginç kalıntılar günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Özellikle Hoço'daki kalıntıların içinde mimarlık ürünleri önemli bir yer tutmakta, bunlar tasarım anlayışları konusunda olduğu kadar, mimarlık öğelerinin kullanılışı açısından da büyük önem taşımaktadır. Kubbe, tonoz ve kubbeye geçerken geçiş ögesi olarak üçgenlerin kullanılışı, tapınaklardaki duvar resimleri, mimarlık kadar resim sanatı açısından da Uygurların değişik inançlar, değişik etkiler altında ilginç özelliklerle yüklü bir sanat ve kültür ortamı oluşturduklarının somut belgeleridir.

İslâm dünyasının inançları çerçevesinde Karahanlı ve Gazneliler eliyle üretilen cami, türbe, kervansaray, saray türü yapılarda ise, planlama, malzemenin seçimi, değerlendirilmesi, gelişmiş yapı tekniklerinin, strüktür öğelerinin kullanılmasında ortaya çıkan özellikler, bize o bölgelerdeki eski kültürlerin denemelerini süzünü çıkarıyor. Maveraünnehir ve Harzem'de geliştiğini gördüğümüz eski mimarlık denemeleri, bu kez Karahanlı ve Gazneli dönemi usta ve mimarları eliyle yeni yorumlara uğruyor, geçmiş kültürlerle ortak bir bütünlüğe ulaşıyorlar. Bir bakıma İslâm öncesi Türk kültür ve

sanatı için söylenenler, İslâm sanatı için de geçerli olmaktadır. Ancak, burada hemen belirtilmesi gereken nokta, bu kez sanat ve mimarlık eylemlerinin oluştuğu ortamın siyasal gücü artık Türklerin elindedir. Bu siyasal gücün elde tutulma süreci de uzun zaman etkili olacak, batıya doğru yoğun akışı birlikte getirecektir. Bu batıya akış, kültür, sanat ortamının oluşması ve yoğunlaşması olayı içinde, bir diğer Türk devletinin, Anadolu-Türk devletleri açısından da önemli olan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun varlığı dikkat çekicidir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde, geleneksel yapı tekniklerinin sınırlarını aşan, değişik yorumu gerektiren, siyasal ortamın genişliği ve yaygınlığı oranında geniş bir imparatorluk sanatı doğmuştur. Yeni bir dünya görüşü ve örgütlenmeyi birlikte getiren Karahanlı ve Gazneli dönemi gelişmelerinin ötesinde, yepyeni gelişmelere tanık olunmaktadır. İran çevresinde oluşan tüm eski uygarlıkların, İslâm kültür ortamındaki etkileri uzun yıllar sürecektir. Burada artık değişik etnik grupların payını aramak gereksizdir. Daha önce belirtildiği gibi, bu dönemde birbirinden ilginç cami, medrese, türbe, kervansaray, saray gibi yapılar dikkati çekmektedir. Bütün bu yapıların gerisinde, güçlü bir devlet yönetiminin varlığı sürekli duyulmaktadır.

Böylesi bir yönetimin varlığı, ayrıca kültür ve sanata da aynı oranda yansımakta, bütünlük duygusu değişik işlevli birçok yapıda saptanabilmektedir. Yapılan yeni araştırma ve kazılar, Türklerin önemli yerleşme merkezlerinde ortak özellikler taşıyan sayısız ipuçlarını ortaya koymuştur. Bunun somut örnekleri, başta Horasan, Merv, Tirmiz gibi kentlerde ve yakın çevrelerinde 9 - 13. yüzyıllar arasında merkezî planlı ev ve köşklere ortaya çıkmakta, aynı tasarım anlayışı Karahanlı, Gazneli dönemlerinde, özellikle Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun geniş topraklarında, yepyeni uygulamalara neden olmaktadır. Ev, saray, medrese, kervansaray, cami ve benzeri yapılarda değişik boyutlarda ve içerikte denenen, ortak bir çizgi oluşturan bu gelişmeler,

etkilerini Anadolu'da da sürdürecektir, uzun zaman diliminde güçlü biçimde yaşama olanağı bulacaktır. Kuşkusuz eyvan ve kubbenin bu bölgelerde çok eski bir geleneği vardır. Uzun yıllar zengin denemelere tanık olmuştur. Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemi yapılarında dört eyvanlı geniş avluların anıtsal bir biçimde kullanılmış olması, böylesi bir köklü geleneğe yaslanmaktadır.

Büyük Selçuklular'ın İran dışına, batıya akışları sırasında, yeni oluşum basamakları içinde Anadolu, önemli bir yer tutmaktadır. Burada Büyük Selçuklu dönemi sanat ve mimarlık ortamının tersine, İslâmi olmayan bir ortamın üzerine yeni gelişmeler kök salmıştır. Onbirinci yüzyıldan beri Anadolu'da doğudan getirilenlerle, çok zengin yerel geleneklerin yeni bireşimlere yol açtığını görüyoruz. Gerçekten erken dönem Anadolu'sunda, Anadolu-Türk Sanatı'nın Selçuklu çağında, doğunun, Büyük Selçuklu Dönemi özümlemelerinin ağırlığı, mimarlık ürünleri ayrıntılarına kadar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Gerçi etkilerini sürekli duyurmakla birlikte, bunun her alanda aynı yoğunlukta olduğu söylenemez. Kuşkusuz bu, Büyük Selçuklu sanatının değişik geleneklerle ilişki kurdukça aldığı biçimleri göstermesi açısından ilginçtir. Kaynaktan, İran'dan uzaklaştıkça kaynağın etkileri zayıflamakta, ancak Büyük Selçukluların ulaştığı evrensel boyutlar gene de varlığını duyurmaktadır. Bu tür bir evrensel çizgi, Anadolu-Türk toplumunun Osmanlı döneminde ortaya çıkacak, yeni boyutlara ulaşacak, kültür ve sanatın taşıyıcılık görevini yükleneyecektir.

Burada hemen belirtilmesi gereken bir özellik, Türklerin her değişik siyasal düzende, egemen olduğu ülkenin yerel değerleriyle birleşerek yeni bireşimlere gitmesi, sürekli yaratma gücünü diri tutması; göçebe dönemin sınırları içinde de değişik etnik gruplarla bir büyük step kültürünü paylaşmış olmasıdır. Karahanlı, Gazneli, özellikle Büyük Selçuklu döneminde ise, geçmiş kültürlerin verilerinin de yaslanarak güçlü bir kültür ve sanat ortamı yaratmalarıdır. Özellikle Osmanlı döneminde, artık onu dört bir yana kültür ve sanatın tek taşıyıcısı olarak görüyoruz. Böylesi bir ortamı en açık bir biçimde belirleyen, evrensel boyutlara ulaşan mimarlıktır.

Bu açıdan Türklerin egemen oldukları geniş topraklardaki birbirinden ilginç tüm yapıların toplu gözden geçirilmesinin özel bir önemi vardır. Bir anlamda bu, değişik coğrafi koşullarda, gelenekler içinde, onların yapılarında ne oranda bütünlüğe gidebildiklerini açıkladığı kadar, yapı alanının örgütlenmesi konusundaki girişimlerinin ölçüsünü de belirler. Bunun kanıtlanması için yalnız Anadolu'daki örnekler bile yeterli olabilir. Bütün örnekler gözden geçirildiğinde, yapı alanının örgütlenmesi konusunda Osmanlılarda olduğu gibi merkezî bir örgütün varlığı açıklıkla ortaya çıkmamaktadır. Kaynaklarda da bu konuya yeterince değinilmemekte, ancak dolaylı açıklayıcı bilgilere rastlanmaktadır. Kısacası Anadolu'nun erken, Selçuklu ve Beylikler döneminden günümüze ulaşan sağlam veriler sınırlıdır. Bu nedenle, Selçuklu ve Beylikler dönemi yönetim sistemi, ekonomik ve toplumsal yapısından elde edilen izlenimlere, vakfiyelerin, yazıtların, taşçı işaretlerinin getirdiklerini ekleyerek, biraz olsun genelleme yapma olanağı doğmaktadır. Bütün bunların derlenmesinden sonra, görülebildiği kadarıyla Anadolu, bu dönemlerde değişik çevrelerden, değişik etnik gruplardan gelen, usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş mimar ve sanatçıların, yerli ustaların -biraz da gezginci bir düzen içinde- çalışmalarına tanık olmuştur. Başta sultanlar olmak üzere, devlet yönetiminin üst düzeyinde bulunan kişiler, yapı eylemlerine çeşitli noktalarda katkılarda bulunacak mimar ve sanatçılara tek veya gruplar halinde görev vermişler, yapılarında çalıştırmışlardır. Mimar ve ustaların beslendikleri, yetiştikleri çevreler, genellikle İran, Irak ve Suriye'dir. Bunlara bir de Anadolu kökenli olanları eklemek gerekmektedir. Uygulama alanı bulmuş mimar ve ustaların yapıtları gözden geçirildiğinde, zaman zaman geldikleri çevrelerin sanat ve mimarlık geleneklerinden izler bulmak mümkün olmaktadır. Ancak bu durum bazan sınırlı boyutlar içinde kalmaktadır.

İlginç olan bir diğer nokta, yapılarda adlarına rastladığımız sanatçıların salt yapının tasarımında çalışıp çalışmadıkları sorunudur. Aynı kişinin bilinen tüm yapılarını bir araya getirip genel yargıya varmaya kalkılınca, çoğu kez tasarım aşamasından bezemeye kadar uzanan bir çizgi yakalamak

mürkün olmaktadır. Üstelik bu ustaların elleri yalnız bir tür malzemeye değil, örneğin taştan ahşaba kadar uzanmaktadır. Ortaçağ mimar ve ustalarının çok yönlü bir gelişme, beceriye sahip olmaları da o dönem için doğaldır. Kölük bin Abdullah, Kâlûyân-ül Konevî gibi ünlü yapıların yaratıcıları, bu konuya örnek verilebilir. Birbirinden ilginç yapılar üretmiş olan bu sanatçılarda, belirli bir üslup gelişmesi izlenmekte, bu durum, yapıların yapımcılarının ne oranda yapılarında söz sahibi oldukları sorununu gündeme getirmektedir.

Sorun niteliği taşıyan birçok nokta bir yana, özellikle 12. yüzyıldan beri Anadolu'nun, değişik çevrelerden gelen ustaların yoğun çalışma alanı olduğu söylenebilir. Değişik ulus ve dinlerden gelme kişilerin bağnaz, kısır bir anlayıştan uzak, gruplar halinde birçok yapıda çalıştıkları, birbirinden anıtsal ilginç yapılar, günümüze ulaşabilmiş özgün örnekler gözden geçirildiğinde anlaşılmaktadır. Bu yapılarda çalışan çini ustaları genellikle İran, kale ve surlarda taşçılıkla ilgili işlerde çalışanlar ise Suriye kökenlidir. Bunlara bir de bölgesel malzemeyi yüzlerce yıl işleyerek belirli bir ustalığa ulaşmış yerli sanatçıları katmak gerekir. Ayrıca taşçı işaretlerinin çeşitli açılardan yorumlanması, büyük zaman aralıkları içinde aynı işaretlere rastlanması, bazı sanatçı ailelerin aynı işi uzun yıllar sürdürdüklerini belirleyebilir. Bugün bile Anadolu'nun değişik yerlerinde onarımlarda çalışan ustalar üzerinde bir araştırma yapılırsa, bunların belirli çevrelerden veya ailelerden geldikleri görülür. Bunlar da gruplar halinde kentten kente, yapıdan yapıya dolaşmaktadır.

Sultanların, devletin ileri gelenlerinin, ekonomik açıdan güçlü kişilerin yapılarında gruplar halinde çalışılırsa da, Selçuklu ve Beylikler döneminde yapı alanının örgütlenmesinde, Osmanlılarda olduğu gibi merkezi bir sistemin varlığına rastlanmamaktadır. Osmanlı döneminde böyle bir örgütün kurulması da, İstanbul'un alınmasından sonra yoğunlaşan yapım çalışmalarıyla hız kazanmış olması mümkündür. Hassa Mimarlar Ocağı'nın gerçek kimliğine kavuşması, imparatorluğun geniş sınırları içinde yapı eylemlerine egemen olması ise, Mimar Sinan döneminde güç kazanmaktadır. Ayrıntılarına kadar herşeyin

düşünülmüş olarak uygulamaya konduğunu gösteren ilginç belgeler, yapı alanının Osmanlı dönemindeki örgütlenmesini tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Arşivlerde rastlanan bu konudaki belgelerden yalnız sanat ve mimarlık alanındaki gelişmeleri değil, Osmanlı toplum yapısını bile öğrenmek mümkün olmaktadır.

Gene mimarlar ve sanatçılar açısından olaya bakıldığında, Anadolu'da Selçuklu dönemiyle birlikte doğudan mimar akınının hiç durmadığı görülmekte, bu canlı ve yeni değerlendirmeleri birlikte getirmektedir. Ancak 16. yüzyıldan başlayarak uzun sürecek bir dönemde artık etkilerin İstanbul'dan dört bir yana yayıldığı ve bu sürede yoğun bir kendini yenileme, evrensel boyutlara ulaşma isteğinin mimar ve sanatçılarda egemen olduğu saptanmaktadır.

Kuşkusuz her dönemde ortaya çıkan yenilikler, bezeme anlayışları, belirli bir akışı ve evrimi birlikte getirmektedir. Temelde korunan öğeler, yeniliklerle birlikte değişik yorumlara, değişik etkilere ulaşmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, doğudan uzun yıllar süren mimar ve sanatçı akını, kaynakla - Anadolu arasında sağlıklı bir sürekliliği birlikte getirmiş, bir bakıma ana öğeler korunmakla birlikte çeşitliliğin egemen olmasını sağlamıştır. Bu etkileri, örneğin İstanbul'da Fatih dönemi ürünü Çinili Köşk'de bile izlemek mümkündür. Böylesi canlı bir ortamın varlığıyla Osmanlı mimarları Batı, Akdeniz ile tanışmışlar, özellikle 16. yüzyılda artık imparatorluk mimarlığının zengin ortamı, geniş topraklarda egemen olabilmıştır. Bugün bile çağdaş öğeler taşıyan, yaratan toplumun göstergesi olabilen bu değişik işlevli mimarlık ürünleri, bir bütünlük duygusu içinde karşımıza çıkmaktadır. Mimar Sinan'a bağlanan yapılar bunun en somut göstergesidir.

Böylesi güçlü bir ortam etkilerini uzun yıllar sürdürülebilmiş, 18. yüzyılda batıdan getirilen yeni değerler de köklü gelişmelere uygun yeni görünümlere ulaşmışlardır. Özellikle 19. yüzyılda değişik işlevli yapılara gereksinim duyulması, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni sorunlar, batıdan gelen değerlerin biçim ve içeriklerinin zaman zaman ağır basmasına neden

olmuştur. Bu dönemde özellikle saray, köşk ve kasırların sayısının çoğalması, yeniliklerin büyük bir bölümünün bu tür yapılarda denenmesi, ilginç sonuçlara ulaşılmalarını sağlamıştır. Süren köklü geleneklerle gelen yeni değerler bu tür yapılarda somut sonuçlara ulaşmış, böylesi girişimlerin önderliğini yapan sultanlar, bir anlamda ilk denemeleri kendi yaşadıkları yapılarda görmek istemişlerdir. Bu nedenle son dönemin değişik işlevli ürünleri salt mimarlık ve bezeme anlayışı açısından değil, toplumsal değişme ve gelişme açısından da incelenmesi gerekli yapılardır. Çevre düzenlerinden kente getirdikleri ağırlığa, bezeme düzenlerine, bunun mimarlık ortamıyla uyumuna kadar birçok ilginç ipuçları, artık günümüzde yeni değerlendirme ve yorumları beklemektedir. Bu değerlendirme ve yorumların yapılabilmesi ise, güncel bazı temel sorunların çözümüne, bazı sorunların sürekli sorgulanmasına bağlıdır.

II. Günümüzde Kültür Mirasımızın Korunması Konusunda Bazı Temel Sorunlar

Mimarlık geleneğimiz üzerindeki genel düşüncelerin ışığında, bu konudaki bazı güncel sorunlarımıza da değinmemiz gerekir. Çünkü yüzlerce yıl içindeki gelişmelerin, çok kısa sayılabilecek zaman dilimine sığdırıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Bizlerden binlerce kilometre uzaklıkta bir olay, birkaç saat sonra evimizde, değişik boyutlarda sergilenebiliyor. Kültür ve sanat adına üretilenlerin duyulabilmesi bu hıza ulaşmāsa bile, gene de dünden çok daha çabuk, çok daha değişik biçimlerde yaygınlaşma olanağı var. Çünkü ihtiyar dünyamız, binlerce yıl içinde nice büyük uygarlıkların yeşerdiğini, unutulmaz denen uygarlıkların bir süre sonra küllendiğini görmüştür. Çağımızın insanı, bütün bunları bilmesine rağmen büyük yanlışlıkları, dün kimsenin düşünemeyeceği yoğunlukta sağlıksız girişimleri, zaman zaman gündeme getirebilmektedir. İyi ile kötünün, yanlış ile doğrunun bu boyutta hızlı oluştuğu hiç görülmemiştir. Azalan, yokolan değerlerin bir süre sonra nasıl arandığına, artık insan ömrünün kısa sayılan süresinde tanık olunmaktadır.

Daha dün denecek kadar önce, Anadolu'da gördüğüm, araştırdığım birbirinden ilginç doğal ve tarihsel çevre, özelliklerle yüklü yerleşme yerleri, kültür ve sanat adına üretilenler, artık aynı incelikte, bizleri etkileyen nitelikte değil. Binlerce yıllık birikim, insan ömründen de kısa sürede yok oldu, kimlik değiştirdi. Gelecek kuşaklar, artık nasıl bir tarih derinliğine, köklü bir kültür birikimine, ikinci kez yaratılma olanağı olmayan birbirinden değişik yerleşme yerlerine sahip olduklarını yeterince bilemeyecekler. Suyu, havayı, yeşili, içindeki kültürü, bizim gözümüzle göremeyecekler. Sorun nereden kaynaklanır olursa olsun, kuşkusuz bunda temel bir yanlışlık olmalıdır. Çünkü, Anadolu'da geçmişten geleceğe akan her üründe, geleceğin insanının yararlanacağı nice incelikler saklıdır.

Kuşkusuz böylesi tarihsel ve kültürel mirasın zenginleştirilerek sürdürülmesi, bilinçli, kararlı bir yaşama biçimidir. Bu, ülkemizde bugüne kadar tam anlamıyla açık ve seçik anlaşılamamıştır. Tarihsel ve kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi, tanıtılması, ayrıca dünyadaki tüm gelişmeleri günü gününe izlemeyi, çağdaş iletişim araçlarını sonuna kadar kullanabilmeyi de gerektirir. Bugün artık tarihsel ve kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi, yaşatılması başka gerçekleri de ortaya koydu. 21. yüzyılın eşiğinde ulusların kimlik sorunlarını da daha yoğun gündeme getirdi. Zaten 19. yüzyılda, ulusların bağımsızlık savaşlarını kazanmalarıyla işin bitmediği çoktan ortaya çıkmıştı. Sanayi Devrimi ve sonrasının yarattığı sorunların, tarihsel ve kültürel mirasla yüklü ilginç yaşam çevrelerini hızla sağlıksızlığa itmesi, daha çağdaş, geleceğe dönük düşüncelerin yoğunlaşmasına da neden oldu. Artan nüfus içinde insanların her incelikten pay alma, her inceliğin tadını çıkarma istekleri, değişik tanım ve çerçeveleri de beraberinde getirdi. Bu ister istemez, çok yönlü yöntemler, çağdaş yaklaşımlar, yoğun bir bilgi birikimini gerektirdi.

Eğer bizler, gelecekte doğabilecek sorunları önceden sezemezsek, bağımsızlık ilkesine dayalı bir ulusun çok şeyini yitirdiğini, bunun bedelini de çok ağır ödediğini görürüz. Çağımızın tüm istek ve karmaşası içinde, sağlıklı, birikimli, sancıları az bir toplum yaratmak istiyorsak, tarihsel ve kültürel mirası sonuna kadar değerlendirmeyi, geleceğe dönük ipuçlarını onda yakalamayı bilmeliyiz. Gelecekteki insanların, son derece çeşitlilik ve hareketlilik içinde bütünlüğü arayan bir yaklaşımı egemen kılmaları, biraz da buna bağlıdır. Bu, bir yaşama nedeni ve sevinci olmalıdır. Çünkü, kuşakları sağlıklı yaşatmak için geçmiş ile gelecek arasındaki bağın güçlü kurulması gereklidir. Bunun için geçmişten geleceğe akıp gelen değerlerin üstüne, hızla yeni değerler ekleyebilecek çağdaş yöntemleri bulmak, geliştirmek, yerleştirmek zorundayız. Ancak, bütün bunlar bazan yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Geçmişle mi uğraşıyorsunuz, bu konulara sağlıklı yaklaşan ülkelerin tersine, geçmişe öykü-

nen biri olarak yorumlanabilirsiniz. Böyle yaklaşımlar bir yana, eğer geçmişe durağan olarak değil, devingen ve geleceğe yönelik ögeleri taşıyan bir olgu olarak bakarsak, onunla hesaplaşırsak, işte o zaman geçmiş ile gelecek arasında bağ kurabilecek ögeleri yakalayabilir, onu doğru özümleyebiliriz.

İşte geçmiş, ancak bu aşamadan sonra bizim olacaktır. Geçmiş ile gelecek arasında kurulacak bağda son derece yoğun ve değişik girdiler bulunacaktır. Olayı bu biçimde ele alacak olursak, geçmişimiz için bir gelecek, bir kimlik arıyoruz anlamına gelir. Hesaplaşmamızı doğru, çağdaş ve yeni yöntemlerle yapamazsak, dünyaca dikkate alınan bir ülkenin kültür mirasını yoğun biçimde kullanamazsak, geleceği göremez, kimliğimizi açıklayamayız. Yok edici yöntemlerle, kurmamız gereken sağlıklı bir geleceği yıkarız. Kısacası yaşadığımız fiziksel çevreden insan ilişkilerine kadar çağlar boyu incelmış duyarlılıkları yok sayıp, bu köklü birikimi sağlıksız değiştirdiğimiz zaman, insanlar arasındaki bağı, iletişim ve dayanışmayı da yok ediyoruz demektir. Üstelik 'yenilik', 'değişiklik' diye getirdiklerimiz 'yeni' ve 'doğru' değilse, büyük bir karmaşa yaratmış oluruz. O zaman kendi elimizle, bu topraklar üzerinde hesapları olan ülkeler için olanak sağlamış oluruz. Onun için diyorum ki: Kültürel miras, geçmişle gelecek arasında kimlik sorununu çözücü, tarih derinliğini ve bilincini yaratıcı, yeni kuşakları diğer uluslar arasında etkin ve saygın kılıcıdır.

Doğal ve tarihsel çevrenin korunması bir bütündür. Eğer bizler yeşili, o yeşilin oluşturduğu nefes alınacak alanları ve zaman içinde oluşturdukları fiziksel ortam ile o ortamdaki insan ilişkilerini bir bütünlük içinde ele alamazsak, işin bir boyutunu eksik bırakmış oluruz. Bu eksikliğin yaratacağı aksaklıklar, zincirleme olarak sürer ve bir gün burada düzelttiklerimizin, bir başka yerde, bir başka biçimde yanlışa doğru gittiğini görürüz. Bu yüzden doğal, tarihsel çevrenin korunması kesinlikle bir bütün içinde ele alınmalıdır.

Ancak, bu aşamada önemle vurgulanması gereken bir nokta var: Anadolu, doğal çevresi zengin, binlerce yıldan beri oluşan köklü değerler, çok yönlü girdiler barındıran bir toprak parçasıdır. Doğudan, batıdan, her yönden, tarihin her döneminden değişik kültürler akıp gelmiş, bunlar Anadolu'da yeni sentezler oluşturmuş, büyük bir çeşitlilik, zenginlik yaratmıştır. Dolayısıyla Anadolu, doğal ve kültürel zenginliğine çok özen gösterilmesi gereken bir toprak parçasıdır. Bu özeni gerektiren temel özellik ise, Anadolu'nun bu çeşitliliği, bütünlüğe, sürekliliğe ulaştırmış olmasıdır. İster dışarıdan getirilsin, ister Anadolu'da üretilmiş olsun her gelen burada yeni bir yoruma uğramıştır. Dolayısıyla böylesi tarihsel ve kültürel mirasın, zengin doğal çevrede bütünlük duygusu içinde korunması kaçınılmaz olmaktadır.

Ancak, geçmişte böylesi bir koruma sorunu yoktu. Çünkü kültürel mirasımız zaten korunuyordu. Koruma olayı, daha önce değindiğimiz gibi Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkardığı bir sorundur. Sanayi Devrimi ile birlikte bütün ilişkiler düzeni yeni bir çerçeveye girdi. Ancak bizim bir şansımız vardı. Biz, bu Sanayi Devrimi'nin getirdiği sorunlarla çok sonra karşılaştık. Bu gecikmişlik bize bir bakıma yarar sağlayabilirdi. Çünkü Sanayi Devrimi'nin olduğu, ilk sonuçlarının görüldüğü Avrupa'nın bugün ileri ülkeleri, bu devrimin getirdikleri ve götürdükleriyle bir süre karşı karşıya kaldılar. Neyin kalıcı neyin götürücü olduğunu tartışır duruma geldiler. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yenilikleri, tarihsel ve kültürel mirasın, doğal çevrenin içinde bunlarla bütünleştirmeyi, doğanın sağlıksız noktaları gidermeyi ve birikimi doğru olarak kullanmayı öğrendiler. Bunun için özel yöntemler geliştirdiler. Bütün bunlar olurken bizim tarihsel ve kültürel mirasımız henüz bozulmamıştı. Ama büyük bir yanlışlık yaptık. Bu sorunla karşılaştığımızda, onların yaptıkları yanlışları ve düzeltme girişimlerini gördüğümüz, bildiğimiz halde yeterince ilgilenmedik. Üstelik ciddi yanlışlar yaptık. Şimdi de aynı biçimde bu yanlışlığımızı sürdürüyoruz. Oysa sonuç çok daha değişik olabilirdi. Doğal ve kültürel mirasın bütünlüğü bu derece, bu hızla bozulmaya bilirdi.

Ayrıca, tüm dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde, bu konuda son derece gelişmiş koruma sistemleri uygulanıyor. Bizim özel konumumuz gereği bu yöntemleri kendimize uyarlamamız gerek. Örneğin; Avrupa'nın herhangi bir bölgesinde son derece doğru sonuçlar veren bir yöntem, Anadolu'nun değişik yerlerinde aynı doğrulukta sonuç vermeyebilir. Bu bakımdan, tarihsel ve kültürel mirasın Anadolu'da geçirdiği evrimi, gelişme ortamını hızla araştırmak, bilmek zorundayız. Köklü, derinlemesine yapılmamış her araştırma, elimizde kalan mirasın korunması ve yaşatılmasını da geciktirmektedir. Üstelik Anadolu'nun bize ulaşabilen mirası son derece yoğundur. Bu yoğunluk, bunları araştırarak insanları, koruma olayının sınırlarını zorlamaktadır. Ne olursa olsun, hızla bu mirasın araştırılmasına başlamamız gerekmektedir. Açıkça söylemek gerekirse, henüz Türkiye'de bu yaklaşım içinde, derinlemesine, kapsamlı, bütüne giden çalışmaları tamamlamış değiliz.

Üstelik Anadolu'nun son derece zengin, çekici bir doğal yapıya sahip olması, turizm denen olguyu da gündeme getirmiş durumdadır. Eğer turizm, yıpratıcı değil, doğru ve sağlıklı olarak ele alınabilseydi, elimizdeki mirasın çok hızlı yokolması, bütünlüğünün bozulması önlenebilirdi. Kısacası bizdeki sorun, bir de bu nedenle, daha da artmış görünüyor. Fazla gecikilmeden bütün üniversiteler, ilgili kurum ve kuruluşlar ortak bir dile ulaşmak zorundadır. Kültürel mirasımızın her boyutu için ortak davranmamız, bunu ulusal bir kampanyaya dönüştürmemiz, tutarlı, yoğun çabalarla konuya süreklilik kazandırmamız gerekmektedir. Resmî ve özel kuruluşlar tarafından birbirinden bağımsız ve bölük pörçük yapılan koruma çalışmaları, ortak bir zemini, bütünlüğü ortadan kaldırmaktadır. Bu bütünlüğü sağlayabilmek için, kültür, bilim adamlarımızın ve sanatçılarımızın bir araya gelerek ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Bu konudaki geç kalınmışlığı büyük bir hızla gidermek zorundayız.

Kültürel bir boyutun içinden geçmeyen herşey, ekonomik programlar bile, kısa süre sonra, geçerliklerini yitirmeseler de etkilerini yitirirler. Ne yazık ki bizim gibi koruma sorunlarını gündeme getiren insanların önüne hemen ekonomik boyut konuverir. Şimdiye kadar Türkiye'nin çeşitli dönemlerindeki bazı yöneticiler, tarih ve kültür boyutunu hep ikinci plana ittiler. Sakın kimse alınmasın ama bu dünyaya geniş bakma, çok boyutlu bakma, büyük bir eğitim sorunudur. Türkiye'de, hangi düzeyde ve yerde olursanız olun eğer yöneticiyseniz ve Türkiye'nin tarih içindeki gelişmelerinin farkında değilseniz, aldığınız bütün kararlarda var olan yanılğı payını daha da büyütmiş olursunuz. Türkiye başı boş bırakılmış değil, binlerce yıl kullanılmış ve değerlendirilmiş bir toprak parçasıdır. Dünya tarihinin doğru yazılabilmesi için gerekli bir toprak parçasıdır. Böylesi bir ortamdaki girişimler, eğer Türkiye'nin yapısına ters düşüyorsa, bir iki yıl sonra gerçek tüm açıklığıyla ortaya çıkar, ancak giden, bir daha geri dönülmez olan köklü geçmiş olur. Gelecekte, kültürle zenginleşecek, güçlenecek bir ekonomik yapının zedelenmesi olur.

Hızlı çalışma, yapılanları hemen gösterme eğilimi, yöneticiliğin yapısı gereğidir belki ama, gerçekte bir bakıma yanlış bu noktada başlamaktadır. İster sanayi, isterse turizm yatırımı olsun, yapılan ya da yapılacak tüm ön araştırmalar tarihsel, kültürel açıdan da değerlendirilmediği sürece, sonuçları açısından hep olumsuz kalacaktır. Bizler yıllardır aynı şeyleri söylüyoruz. Öneri ve eleştirilerimizin doğruluğu çoktan ortaya çıkmış olmasına rağmen, yanlışlar büyüyerek sürmektedir. Önceleri pırıltılı gibi görülen bir çok girişim, birkaç yıl sonra bir çıkmazı beraberinde getirmiş, geniş yığınların yaşama sevinci olacak öğeler ortadan kaldırılmıştır.

Bu konuda özetle şunu söylemek istiyorum: Tarihsel ve kültürel mirasın; yerel yönetimleri de içeren bir sistem içinde korunabileceğine inanıyorum. Bunda biraz da geç kalındığını ileri sürüyorum. Düne kadar yerel yönetimlerin paraları yoktu ama bu; yanlış yapma olasılığını da azaltıyordu. Yıllarca önce üniversiteler; ilgili kurum ve kuruluşlar; bizler; yerel yönetimleri yeteri kadar değerlendirmeye alabilseydik; destekleyebilseydik; örgütleyebilseydik sonuç bu derece kötü boyutlara ulaşmayabilirdi. Gene de doğru anlatım; doğru eğitim biçimlerini en kısa zamanda bulmak zorundayız. Her bölgenin girdilerini ve özelliklerini dikkate alarak, o bölgenin koruma sorunlarını yerel yönetimler ile çözmek zorundayız. Ancak her yerde aynı yöntemi uygularsak; büyük oranda yanlışlara da düşebiliriz. Çünkü her bölgenin özel yapısını dikkate almak zorundayız. Bunun yanında; o yörede yaşayan; orada doğmuş büyümüş insanların buldukları çevreyle ilişkisinin güçlendirilmesi olayı büyük sabır ve incelik ister. Örneğin; Safranbolu'daki insanları, bulunduğu yerin sorunlarını; kendi yerel yönetimiyle ve hemşehrilik duygularıyla çözerken destekleyemezsek; o zaman olanakları sınırlı; her yere yetiştirmeye çalışan bir merkezi yönetimin genelinde; yüzeysel kalan desteklerle Safranbolu'yu önemine uygun koruyamayız.

Ayrıca böyle uzun bir boşluk yaratmasaydık, hızlı sanayileşme ve yanlış turizm girdileriyle bunalmış yerel yönetimlerin kafaları bu kadar karışmazdı. Ne yazık ki; kimlikli; kişilikli yerleşimleri yok eden; derinlemesine düşünülmemiş yaklaşımları içeren turizm anlayışı bugün de sürüyor. Üstelik yeni programlar yapılıyor. Oysa var olan güçlü; köklü turistik değerler iyi kullanıldıklarında bambaşka zenginliklere ulaşmaktadır. Ama yerel yönetimler; sınırlı teknik personelle uygulama yapmaktadırlar ve bir süre sonra da; ortaya çıkan sorunlar karşısında kilitlenmektedirler. Ayrıca şimdi yerel yöneticilerin biraz da paraları olması nedeniyle; o parayla haklı olarak hızlı sonuç

almanın yollarını arıyorlar. Onların bilgi birikimleri sınırlı, bizim araştırmalarımız da istenen yoğunluğa ulaşmadığı için gerekli desteği sağlayamıyoruz. En kısa sürede bütün üniversiteler, bilim kurumları ve araştırma merkezleri, yerel yönetimlerin bilimsel yöndeki isteklerini cevaplayabilecek duruma getirilmelidir.

Halkımızı da bu yolda yönlendirmeliyiz. Çünkü halkımız görgülü ve tarih derinliği olan bir halktır. Ancak görmeden ve dokunmadan kesin karar vermez. Bu yapıyı çok iyi bilmek zorundayız. Bize düşen, olabilecekleri halkımıza göstermek ve bu yönde örnekleri somut biçimde çoğaltmaktır. Yerel yönetimler, kendi kültürel birikimlerinin sağlıklı olarak kullanılabileceğini göstermeye başlayıp örnek verdiği zaman, hemşehrilerinin tümünün olaya katıldığını görüyoruz. Bunları yaygınlaştırmak gerekiyor. Nitekim bunun uygulandığı, olumlu örneklerinin görüldüğü yerlerde hızlı sonuç aldık. Ancak bunların yüzdesi çok düşük. Bunun için, örneğin 'Korumaya Eğilimli Belediyeler Birliği' gibi güç odakları oluşturabilirsek, bu tür koruma programlarından doğabilecek sorunları hızla çözecek ortak bir sisteme ulaşabiliriz. Biliyoruz ki, tarihsel dokuyu bir yerinden yıpratmış mısınız, onu yeterince koruyamıyoruz, yerel yönetimin bütçesini zorluyorsunuz demektir. Bir kez yara açtınız mı, bu, geçmişin zengin dokusunu, özgün örneklerini paramparça ediyorsunuz anlamına gelir. Bu nedenle koruma amaçlı planlara ulaşmayı, doğru örnekleri çoğaltmayı hızla gerçekleştirmek zorundayız. O zaman soruna daha açık cevap bulmuş oluruz. Halkımızın önüne, hedefleri, çözüm yolları belli, açık bir sistemi getirmiş oluruz.

Çağımızın insanı geçmiştekinden çok farklı nitelikler taşıyor. Azla yetinmeyen, çağın getirdiği, yarattığı her türlü teknolojik yenilik ve olanaktan yararlanmak isteyen bir yapıya sahip. Ve bu, onun en doğal haklarından biri belki. Ancak, ne var ki, nüfusun hızla artması ve isteklerin çoğalması karşısında, dünya kadar insanımızın daha çok zamanı, herşeyden pay alma olanağı

varken, bugün artık olanaklar sınırlanmakta, gittikçe daralmaktadır. İşte en azından bizler bu tekdüze yaşamı değiştirmek, sorunları çoğalan insanları rahatlatmak, sağlıklı bir toplum yaratmak, doğal, arkeolojik ve kentsel çevreyi özenle korumak zorundayız. Örneğin, günlük sorunlarla bunalmış, sıkılmış insanlar, sessizce sokaklarda yürüyebilmeli, küçük sürprizlerle karşılaşabilmelidir. Ne yazık ki, artık sürprizlerin sınırlandığı bir çevrede yaşıyoruz, her şey öylesine yanlış, köşeli hale getirildi ki.

Eğer nüfusun artıyor, istekler çoğalıyorsa, elindeki alanları doğru kullanmak ve bunun çevresinde uygun mekânlar oluşturmak zorundasın. Böylelikle oluşacak yeni mekânlardaki kişiler, hem eskinin yeniliklerle donatılmış mekânlarında yaşayanların olanaklarını kullansın ve hem de sağlıklı ilişkiler kurabilsin. İnsan eğer doğru düzgün doğal ve tarihsel bir mekânda yaşamıyorsa, kuşkusuz gerginlikleri de büyüyecektir. O zaman da ona, çağdaş gelişmeleri doğru olarak aktarma olanağı bulamazsınız. Kafası karışmış bir insana yeni gelişmeleri aktarmak son derece zordur. Sağlıklı ve özelliklerle yüklü çevrede yetişmesi gereken çocuklarımız da dünyaya daha renkli ve sağlıklı bakabilmelidir. Kısacası Anadolu küçük-büyük herkes için bulunmaz bir doğal ve kültürel olanaklar dünyasıdır, büyük bir laboratuvardır. Bunu iyi değerlendirmek ve kötü kullanmamak zorundayız.

Bütün bu sorunlar, soruların ardından, ertelenemez bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Çünkü artık karar zamanı gelmiştir. Ulusal boyutta karar vermenin zamanı gelmiştir. Kimlikli, kişilikli, geleceğe güvenle bakmak isteyen bir toplum olmak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Gelecek kuşaklara yaşanılacak bir çevre, onurlu bir gelecek hazırlamak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Kentlerimiz inanılmaz bir biçimde kendilerini kimlikli kılan öğelerinden uzaklaşıyorsa, karar vermek zorundayız. Özverili, birikimli insanlarımızı bir araya getirip karar vermek zorundayız.

varken; bugün artık olanaklar sınırlanmakta; gittikçe daralmaktadır. İşte en azından bizler bu tekdüze yaşamı değiştirmek; sorunları çoğalan insanları rahatlatmak; sağlıklı bir toplum yaratmak; doğal; arkeolojik ve kentsel çevreyi özenle korumak zorundayız. Örneğin; günlük sorunlarla bunalmış, sıkılmış insanlar; sessizce sokaklarda yürüyebilmeli; küçük sürprizlerle karşılaşabilmelidir. Ne yazık ki; artık sürprizlerin sınırlandığı bir çevrede yaşıyoruz; her şey öylesine yanlış; köşeli hale getirildi ki.

Eğer nüfusun artıyor; istekler çoğalıyorsa; elindeki alanları doğru kullanmak ve bunun çevresinde uygun mekânlar oluşturmak zorundasın. Böylelikle oluşacak yeni mekânlardaki kişiler; hem eskinin yeniliklerle donatılmış mekânlarında yaşayanların olanaklarını kullansın ve hem de sağlıklı ilişkiler kurabilsin. İnsan eğer doğru düzgün doğal ve tarihsel bir mekânda yaşamıyorsa; kuşkusuz gerginlikleri de büyüyecektir. O zaman da ona; çağdaş gelişmeleri doğru olarak aktarma olanağı bulamazsınız. Kafası karışmış bir insana yeni gelişmeleri aktarmak son derece zordur. Sağlıklı ve özelliklerle yüklü çevrede yetişmesi gereken çocuklarımız da dünyaya daha renkli ve sağlıklı bakabilmelidir. Kısacası Anadolu küçük-büyük herkes için bulunmaz bir doğal ve kültürel olanaklar dünyasıdır; büyük bir laboratuvardır. Bunu iyi değerlendirmek ve kötü kullanmamak zorundayız.

Bütün bu sorunlar, soruların ardından, ertelenemez bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Çünkü artık karar zamanı gelmiştir. Ulusal boyutta karar vermenin zamanı gelmiştir. Kimlikli, kişilikli, kişilikli, geleceğe güvenle bakmak isteyen bir toplum olmak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Gelecek kuşaklara yaşanılacak bir çevre, onurlu bir gelecek hazırlamak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Kentlerimiz inanılmaz bir biçimde kendilerini kimlikli kılan öğelerinden uzaklaşıyorsa, karar vermek zorundayız. Özverili, birikimli insanlarımızı bir araya getirip karar vermek zorundayız.

varken; bugün artık olanaklar sınırlanmakta, gittikçe daralmaktadır. İşte en azından bizler bu tekdüze yaşamı değiştirmek, sorunları çoğalan insanları rahatlatmak, sağlıklı bir toplum yaratmak, doğal, arkeolojik ve kentsel çevreyi özenle korumak zorundayız. Örneğin, günlük sorunlarla bunalmış, sıkılmış insanlar, sessizce sokaklarda yürüyebilmeli, küçük sürprizlerle karşılaşabilmelidir. Ne yazık ki, artık sürprizlerin sınırlandığı bir çevrede yaşıyoruz, her şey öylesine yanlış, köşeli hale getirildi ki.

Eğer nüfusun artıyor, istekler çoğalıyorsa, elindeki alanları doğru kullanmak ve bunun çevresinde uygun mekânlar oluşturmak zorundasın. Böylelikle oluşacak yeni mekânlardaki kişiler, hem eskinin yeniliklerle donatılmış mekânlarında yaşayanların olanaklarını kullansın ve hem de sağlıklı ilişkiler kurabilsin. İnsan eğer doğru düzgün doğal ve tarihsel bir mekânda yaşamıyorsa, kuşkusuz gerginlikleri de büyüyecektir. O zaman da ona, çağdaş gelişmeleri doğru olarak aktarma olanağı bulamazsınız. Kafası karışmış bir insana yeni gelişmeleri aktarmak son derece zordur. Sağlıklı ve özelliklerle yüklü çevrede yetişmesi gereken çocuklarımız da dünyaya daha renkli ve sağlıklı bakabilmelidir. Kısacası Anadolu küçük-büyük herkes için bulunmaz bir doğal ve kültürel olanaklar dünyasıdır, büyük bir laboratuvardır. Bunu iyi değerlendirmek ve kötü kullanmamak zorundayız.

Bütün bu sorunlar, soruların ardından, ertelenemez bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Çünkü artık karar zamanı gelmiştir. Ulusal boyutta karar vermenin zamanı gelmiştir. Kimlikli, kişilikli, kişilikli, geleceğe güvenle bakmak isteyen bir toplum olmak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Gelecek kuşaklara yaşanılacak bir çevre, onurlu bir gelecek hazırlamak istiyorsak, karar vermek zorundayız. Kentlerimiz inanılmaz bir biçimde kendilerini kimlikli kılan öğelerinden uzaklaşıyorsa, karar vermek zorundayız. Özverili, birikimli insanlarımızı bir araya getirip karar vermek zorundayız.

Bütün partilerimiz, kurum ve kuruluşlarımız bir araya gelerek, siyasal yatırıma yer vermeden hızla ortak karar vermek zorundayız. Nasıl ulusca önemli olaylarda hızla birleşebiliyorsak, yaşadığımız toprakların dünü, bugünü, geleceği için de birleşmek, karar vermek zorundayız. Dünyadaki son gelişmeleri dikkate alarak, bu kararımıza hız kazandırmak zorundayız. Böyle bir çağrının gecikmiş olmaması için birikimli insanlara, duyarlı halka, üstelik köklü bir devlet geleneğine sahibiz. Yeter ki geçmişle gelecek arasındaki bağı doğru kuralım. Kendimizle doğru hesaplaşalım.

Bütün partilerimiz, kurum ve kuruluşlarımız bir araya gelerek, siyasal yatırıma yer vermeden hızla ortak karar vermek zorundayız. Nasıl ulusca önemli olaylarda hızla birleşebiliyorsak, yaşadığımız toprakların dünü, bugünü, geleceği için de birleşmek, karar vermek zorundayız. Dünyadaki son gelişmeleri dikkate alarak, bu kararımıza hız kazandırmak zorundayız. Böyle bir çağrının gecikmiş olmaması için birikimli insanlara, duyarlı halka, üstelik köklü bir devlet geleneğine sahibiz. Yeter ki geçmişle gelecek arasındaki bağı doğru kuralım. Kendimizle doğru hesaplaşalım.

Bütün partilerimiz, kurum ve kuruluşlarımız bir araya gelerek, siyasal yatırıma yer vermeden hızla ortak karar vermek zorundayız. Nasıl ulusca önemli olaylarda hızla birleşebiliyorsak, yaşadığımız toprakların dünü, bugünü, geleceği için de birleşmek, karar vermek zorundayız. Dünyadaki son gelişmeleri dikkate alarak, bu kararımıza hız kazandırmak zorundayız. Böyle bir çağrının gecikmiş olmaması için birikimli insanlara, duyarlı halka, üstelik köklü bir devlet geleneğine sahibiz. Yeter ki geçmişle gelecek arasındaki bağı doğru kuralım. Kendimizle doğru hesaplaşalım.

Prof.Dr.Metin SÖZEN
İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
Öğretim Üyesi